

УДК 659.3

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2020.29.34>

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ПОНЯТТЯ ТА ФЕНОМЕНА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ

Саломе Сунгурова

Військовий інститут

Київського національного університету імені Тараса Шевченка,

кафедра військової політології

вул. Ломоносова, 81, 03189, м. Київ, Україна

У статті проведено системне дослідження витоків становлення інформаційної війни як елементу сучасної соціально-політичної дійсності, проаналізовано її змістові особливості та різні перцепції цього феномена окремими експертами. Також досліджені авторські дефініції поняття «інформаційна війна», виділено загальні риси, властиві більшості визначень. Відповідно, зауважується, що інформаційна війна – це завжди протистояння у інформаційному полі, яке може впливати на людей та системи, мати захисну чи атакуючу логіку. Доведено термінологічний взаємозв'язок інформаційної війни з такими поняттями, як «дані» та «знання». Систематизовано досвід західних держав, насамперед США, у веденні перших інформаційних війн в епоху інформаційного суспільства (війна у Перській затоці 1991 року, війна в Іраку 2003 року). Акцентується увага на тому, що до початку інформаційної доби інформація також відігравала важливу роль у протистоянні держав у світовому масштабі. Обґрунтовано значущість розвитку інформаційно-комунікаційних технологій у просуванні інформаційних воєн як у контексті традиційних війн, так і поза ним. Стверджується, що інформаційна війна є одним із проявів постмодерну, адже впливаючи на формування інформаційного порядку денного й, відповідно, масову свідомість, доводить постмодерну тезу щодо соціального конструювання реальності у такому разі тими, хто володіє засобами масової інформації або може чинити на них вплив, насамперед уряди, та значущість емоційного сприйняття «реальності» громадськістю. Досліджено класифікацію медіавпливів на суспільну свідомість, розроблену ученим тандемом С. Ієнгара та М. Саймона, на основі чого доведено, що ЗМІ мають можливість вибирати актуальні події для висвітлення, від частоти якого залежить значущість цих подій в очах глядачів (громадян), а також впливати на те, як люди сприймають політиків. Таким чином, порядок денний, сприйняття та взаємозв'язок між подіями можна контролювати. Виявлено, що посилення ролі ЗМІ в інформаційних війнах сьогодення сприяє переходу у відносинах між урядами і ЗМІ від конфронтації до колаборації.

Ключові слова: інформація, дані, знання, пізнання, інформаційна війна, інформаційне суспільство, інформаційно-комунікаційні технології.

Постановка проблеми. Інформаційна війна в інформаційну епоху пов'язана з контролем над інформаційною сферою, що передбачає формування та спрямування інформаційних потоків на тактичному, оперативному та стратегічному рівнях у часи миру, напруженості та війни. По суті, це контроль над джерелами та поширенням інформації. Контроль сприйняття реципієнтами в інформаційній сфері означає, що інформація повинна бути створена в інтересах домінуючої сили. Ця інформація може представляти або не представляти фізичну реальність. Іншими словами, інформація, яка надає перевагу домінуючій стороні, може бути підмножиною реальності або, власне, штучною реальністю. У обох виявах вона пов'язана з обманом, маніпуляціями, навіюванням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суттєві наукові дослідження інформаційної війни проведені такими фахівцями, як О. Бойченко, Н. Волковський, О. Дубас, А. Кампен, М. Кіца, М. Лойд, Д. Міллер, Г. Почепцов, А. Сірик, В. Ткач, Е. Тофлер тощо. Завдяки теоретичним напрацюванням цих науковців розкрито багато дослідницьких аспектів, зокрема зв'язок ЗМІ та інформаційної війни, її глобальні прояви, понятійно-категоріальний контекст формування дефініції, практичні кейси ведення інформаційної війни, її сучасні інструменти тощо. Водночас у науково-дослідній площині бракує напрацювань, які б розкривали одночасно як сутність феномена, так і поняття «інформаційна війна».

Відповідно, **мета** статті полягає у системному дослідженні витоків та змісту інформаційної війни як явища соціально-політичної дійсності та поняття, що використовується у наукових розвідках.

Методологія дослідження базувалася на використанні комплексу логічних методів (синтезу, аналізу, індукції, дедукції), а також низці загальнонаукових підходів, зокрема системного, структурно-функціонального та історичного.

Виклад основного матеріалу та отриманих наукових результатів. За визначенням інформаційна війна – це використання та захист інформації. Тут виникає питання: що таке інформація? І закономірно постає потреба у тлумаченні взаємозв'язку цього поняття, а також термінів «дані» та «знання». Використовуючи лінійний підхід, можна стверджувати, що дані описують атрибути речей, інформація – це зіставлені дані в контексті, а знання – це інформація, яку людина інтерпретувала з огляду на досвід.

У трактуванні М. Буазо дані асоціюються з річчю і розрізняють різні стани речі, яку вони описують. Вони складаються з атрибутів подій або об'єктів, які вони описують. З іншого боку, знання є атрибутом людини. Знання – це набір взаємодіючих думок про дані, активовані подією. А інформація, своєю чергою, – це набір відфільтрованих людиною даних у межах знань, якими володіє ця людина або група людей, вона встановлює зв'язок між пізнанням та даними [1].

Ю. Бабенко розглядає інформаційну війну як сукупність спеціалізованих (фізичних, інформаційних, програмних, радіоелектронних) методів і засобів тимчасового або безповоротного виводу з ладу функцій, або служб інформаційної інфраструктури загалом, або окремих її елементів [2].

Г. Почепцов стверджує, що інформаційна війна – це будь-які дії, спрямовані на нейтралізацію противника або опонента в інформаційному просторі [3].

А. Фісун визначає інформаційну війну як «комплексний відкритий чи прихований цілеспрямований інформаційний вплив однієї сторони, чи взаємний вплив сторін одна на іншу, який охоплює систему методів та засобів впливу на людей, їхню психіку та поведінку, інформаційні ресурси та інформаційні системи з метою досягнення інформаційної переваги в забезпеченні національної стратегії, здатної сприяти прийняттю сприятливих для ініціатора рішень або паралізувати інформаційну інфраструктуру супротивника з одночасним зміцненням і захистом власної інформації та інформаційних систем» [4, с. 46].

Попри авторські акценти на різних аспектах інформаційної війни, більш загальний чи конкретний підхід до визначення її поняття, з вище наведених дефініцій стає зрозумілим, що інформаційна війна – це завжди протистояння у інформаційному полі, яке може впливати на людей та системи, мати захисну чи атакуючу логіку.

Витоки терміна «інформаційна війна» можна пов'язати з кінцем 1980-х років, коли у західному світі вираз був специфічним для військової сфери. Його вжиток насамперед асоціюється з війною у Перській затоці 1991 року. Першопочатково під інформаційною війною розумілася електронна війна, військовий обман, психологічні операції та інформа-

ційно-експлуатаційна безпека. Однак найважливішим елементом її еволюції став розвиток електронних обчислювальних технологій та комунікаційних технологій. У 1990-х роках роль цих технологій, на думку А Кампена, була доведена війною у Перській затоці 1991 року [5]. Інформація, а точніше, інформаційні технології дали перевагу у бойовій розвідці, таргетингу, командуванні та контролі. Однак тоді акцент усе ще робився на технологічній, а не інформаційній стороні. Тим не менш інший компонент активно розвивався у ході цієї війни – управління ЗМІ.

Починаючи з війни у В'єтнамі військові докладали багато зусиль розвитку своєї тактики. Війна у В'єтнамі стала переломним етапом у відносинах між ЗМІ та військовими (по суті, урядом). Звітність щодо перебігу цієї війни була переважно відкритою для журналістів [6]. Однак навіть у цьому конфлікті офіційні брифінги в пресі демонстрували жорстко контрольований інформаційний потік. Водночас розвиток вертолітного транспорту та військових кооперативів дав журналістам можливість неконтрольовано виходити на операції. Телетрансляції з місця подій, які могли побачити по телевізору всі американці, були досить впливовими. У подальшій дискусії військові неодноразово звинувачували журналістів у зловживанні такою свободою пересування. Крім того, військові звинувачували знакові образи, які символізували втрату «домашнього фронту», а згодом – і війни [7].

На той момент військові та уряд не усвідомлювали весь потенціал телебачення та його здатність впливати на громадську думку. Подальші тактики використання засобів масової інформації з пропагандистською метою, якими почали користуватися західні держави, суттєво змінились. У США розвиток цієї тактики мав навіть загрозувати життєздатності Першої поправки до Конституції [8].

Фолклендська війна 1982 року створила прецедент для поширення офіційних випусків інформації стосовно інших конфліктів того десятиліття, такі як вторгнення в Гренаду та Панаму. Фолклендська війна відбувалася в географічно ізольованій місцевості з дуже обмеженою комунікацією. Таким чином, усі прес-релізи контролювались та повідомлялися урядом. Журналісти проходили перевірку, і всі їхні репортажі піддавалися військовій цензурі [9]. Це був класичний випадок маніпулювання даними, представленими населенню. Сполучені Штати навчилися з цього досвіду і суттєво стримували журналістів протягом вторгнення до Панами. До цього додалося маніпулювання контекстом подій. Були влаштовані паради перемоги, телетрансляції яких демонстрували панамців, що святкують американську участь. Водночас насправді корінні жителі розглядали ці події як вторгнення. Однак важливим було сформоване у громадськості уявлення про те, що військова операція не тільки була успішною, а й віталася всіма сторонами. Країна звільнена від гніту – це було ключове повідомлення.

Війна в Перській затоці показала рівень витонченості в управлінні інформацією з боку військових і уряду, який повинен був вплинути на спосіб поведження урядів Заходу з уявленнями громадськості протягом наступного десятиліття. Поява прес-«пулів» і «затверджених» журналістів переважно означала, що ЗМІ повідомлятимуть лише ті дані, які їм надали урядові чи військові чиновники. Незалежних журналістів тримали подалі і насправді до них ставились як до потенційних ворогів. ЗМІ у відповідь гарантували, що буде представлена лише урядова версія подій [10].

У середині 1990-х років інформаційна війна під впливом бурхливого розвитку в галузі комп'ютерної та комунікаційної технологій переросла в інтегровану доктрину. Це все ще була технологія, зосереджена на домінуючих командах та контролі й окремому керуванні медіа. Однак технологічні інновації почали сприяти їх злиттю. Стало очевидним, що сучасні війни були також медіавійнами. Проте інформаційна

війна все ще мала військовий характер і вважалася, що вона має відношення лише до воєнного часу.

У одному з наукових текстів того періоду йдеться про те, що інформаційна війна – це поєднання командної та контрольної війни, інтелектуальна війна, економічна війна, кібер-війна та хакерська війна. Ці умови були чітко визначені і свідчили про те, що інформаційна війна стосується використання технологій з допомоги командуванню, контролю та збору розвідувальних даних, і одночасно перешкоджання аналогічним процесам на стороні супротивника. Включення економічної війни є аномалією, хоча тоді було багато дискусій щодо цієї загрози безпеці Америки [11].

Водночас в окремих сферах публічної дипломатії та державних справ відбувалися кардинальні зміни. Західні уряди змінювали відносини зі своєю громадськістю. Незважаючи на те, що в історії і раніше траплялися неправдиві факти, з'явилася нова порода фахівців з громадських зв'язків, які покладалися на можливості сучасних комунікацій для агресивного використання інформації як переваги. Інформація стала елементом, який слід створювати за бажанням і контролювано поширювати. Мистецтво вибору відповідної інформації, корисної для підбурювача, що призводило до хибного інформування, було цинічно замінено використанням дезінформації – навмисним використанням оманливої інформації. Цей тонкий перехід від викривлення до навмисної брехні змінив характер урядово-військово-медіа-публічного інтерфейсу.

Ця зміна стосунків спочатку пройшла непомітно. Обман не вважався важливим фактором громадсько-державних контактів на Заході. Це вважалось більш характерним для тоталітарних режимів. Наприклад, у Радянському Союзі фактично були відсутні розмежування військових та дипломатичних граней уряду. Обман був функцією держави і не обмежувався лише військовими. Вчення про обман стало відоме як «маскування» («приховування», «камуфляж»). Загалом, радянська концепція маскування включала обман, дезінформацію, секретність, фінти, диверсії, наслідування, приховування, імітацію та безпеку [12], хоча не обмежувалася лише ними. Здебільшого вона стосувалася будь-чого, здатного заплутати і таким чином послабити ворога [13].

За радянських часів поняття обману не отримувало моральної зневаги, як це було на Заході. Однак на межі XX–XXI століть західні уряди почали розглядати потенціал обману як тактику, якщо не стратегію. Відповідно, роль маніпулювання інформацією для переваги вийшла на перший план. Саме доступ та використання інформації стали основними чинниками переваги. Практика обману почала розумітися як природне продовження сприйняття інформації, як домінуючий елемент у конкурентній перевазі. Якщо інформація має значення під час прийняття рішень, тоді її контроль та маніпуляції також мають бути важливими.

У XXI столітті «медійні війни» стали справжнім інтегрованим процесом. Уряди та пов'язані з ними військові групи удосконалили методи впливу на громадськість. Методики зв'язків з громадськістю, розроблені в 1920-х роках, були вдосконалені експоненцією зростання знань. Теорія соціальної психології та емпіричні дослідження об'єднувались із психологічною війною та методами публічної дипломатії. Це поєднання за допомогою вдосконалених медіа-технологій та методик, а також монополістичних медіа-компаній мали розвинути в ситуацію, коли засоби масової інформації повинні були стати невід'ємною частиною військових зусиль.

Терористичні атаки на Нью-Йорк, Вашингтон та Пенсильванію 11 вересня 2001 року серйозно позначилися на «об'єктивності» звітності ЗМІ. Зараз журналісти в США вважають себе частиною національної команди, а не «сторонніми людьми», які неупереджено

передають інформацію. Наслідки зміни ставлення журналістів до їхньої ролі стали зрозумілими в наступні роки. Так, приміром, друга війна з Іраком у 2003 році продемонструвала реальність справжньої інформаційної війни та важливість ЗМІ у ній.

Коментар Ж. Бодріяра з приводу того, що перша війна в Перській затоці «не відбулася» [14], також є актуальним і для другої війни в Іраку 2003 року. Філософ не мав на увазі, що війна фізично не відбулася, а те, що війна, про яку знала громадськість, була ілюзією, створеною бойовою машиною. ЗМІ в обох війнах стали войовничим складом там, де військово-розважальний комплекс створив контент з власною напругою, драмою та хвилюванням. В обох війнах було використано те, що окремі експерти називають «сексуальністю» зброї [15]: візуальні видовищні вибухи ракет на горизонті. Однак ЗМІ зрідка демонстрували руйнівні наслідки цих вибухів, тіла мертвих та скалічених або ж зруйновані будівлі.

Нині можна виділити три класи медіа-ефектів:

- порядок денний – здатність засобів масової інформації визначати важливі проблеми дня;
- ґрунтування – взаємозв'язок між моделями висвітлення новин та критеріями, за допомогою яких громадськість оцінює політиків;
- обрамлення – зв'язок між якісними особливостями новин та громадською думкою [16].

Автори цієї класифікації стверджують, що різкі зміни в суспільній думці визначаються обсягами висвітлення новин щодо певних політичних питань. Це висвітлення буде диктувати рівень важливості, який громадськість надає цим питанням, – встановлення порядку денного. ЗМІ також мають можливість впливати на те, як сприймають політиків – це обрамлення. Ґрунтування має тенденцію бути важливішим для оцінки ефективності та мати менший вплив на оцінки особистості. Таким чином, порядок денний, сприйняття та взаємозв'язок між подіями можна контролювати. Люди можуть сприймати лише отримані дані.

Висновки та перспективи подальшого розвитку в цьому напрямі. У наш час інформація та комунікація повністю контролюються на масовому рівні. Вплив інформаційної війни (особливо психологічних операцій та компонентів обману) є першорядним. У певному сенсі сприйняття стало важливішим за реальність. Обман набув глобального, постмодерністського виміру, в якому реальність конструюється, а масова свідомість зазнає щоденних маніпулятивних впливів. Подальші аналітики цього питання можуть бути скеровані у бік деталізації інструментів інформаційної війни, сучасних кейсів та досвіду ведення інформаційних війн безпосередньо в українській дійсності.

Список використаної літератури

1. Boisot M. Knowledge Assets. Oxford : Oxford University Press, 1998.
2. Бабенко Ю. Інформаційна війна – зброя масового знищення! URL: <http://www.pravda.com.ua/rus/articles/2006/04/20/4399050>.
3. Почепцов Г. Інформаційна війна як інтелектуальна війна. URL: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/1330>.
4. Фісун А. Теоретично-категоріальне осмислення поняття «інформаційна війна» в структурі інформаційно-політичного простору. *Інформаційне суспільство*: науковий журнал. Київ, 2011. 60 с.
5. Campen A. The First Information War: The Story of Communications, Computers, and Intelligence Systems in the Persian Gulf War. Fairfax, VA, AFCEA International Press, 1992.
6. Louw E. The Media and the Political Process. London : SAGE Publications, 2005.

7. Carruthers S. *The Media at War*. Houndsville, MacMillan Press, 2000.
8. Carpenter T. *The Captive Press: Foreign Policy Crises and the First Amendment*. Washington, DC : Cato Institute, 1995.
9. Street J. *Mass Media, Politics and Democracy*. Houndmills, Palgrave, 2001.
10. Knightley P. *The First Casualty*. Baltimore : John Hopkins University Press, 2000.
11. Libicki M. *What is Information Warfare?* Washington : National Defense University, 1995.
12. Shea T. Post-Soviet Maskirovka, Cold War Nostalgia, and Peacetime Engagement. *Military Review*, 2002. May/June, pp. 63–67.
13. Lloyd M. *The Art of Military Deception*. London : Leo Cooper, 1997.
14. Baudrillard J. *The Gulf War Did Not Take Place*. Sydney : Power Publications, 1995.
15. Adie K. Television Presentation. *Press Club*, Australian Broadcasting Corporation, 13.00 hr, 22 December, 2004.
16. Iyengar S., Simon A. News Coverage of the Gulf Crisis and Public Opinion. In *The media, public opinion, and U.S. foreign policy in the Gulf War* Chicago, University of Chicago Press, 1994, Ch. 8, pp. 167–185.

CONCEPTUAL APPROACHES TO THE STUDY OF THE CONCEPT AND PHENOMENON OF INFORMATION WAR

Salome Sungurova

Military Institute of the Taras Shevchenko National University of Kyiv,

Department of Military Political Science

Lomonosova str., 81, 03189, Kyiv, Ukraine

The article conducts a systematic study of the origins of information warfare as an element of modern socio-political reality, analyzes its main features and different perceptions of this phenomenon by individual experts. The authors' definitions of "information warfare" are also studied, the general features inherent in most definitions are highlighted. Accordingly, it is noted that information warfare is always a confrontation in the information field, which can affect people and systems, have a defensive or offensive logic. The terminological connection of "information war" with such concepts as "data" and "knowledge" is proved. The experience of Western countries, first of all, the United States in waging the first information wars in the era of the information society (the war in the Persian Gulf in 1991, the war in Iraq in 2003) is systematized. Emphasis is placed on the fact that before the beginning of the information age, information also played an important role in the confrontation of states on a global scale. The significance of the development of information and communication technologies in the promotion of information wars, both in the context of traditional wars and beyond it, is substantiated. It is argued that information warfare is one of the manifestations of postmodernism, because by influencing the formation of the information agenda and, consequently, the mass consciousness, proves the postmodern thesis on the social construction of reality, in this case by those who own the media or can influence them, first of all, governments, and the importance of the public's emotional perception of "reality". The classification of media influences on public consciousness, developed by the scientific tandem of S. Iyengar and A. Simon, is studied, on the basis of which it is proved that the media have the opportunity to choose current events for broadcasting, the frequency of which influences on the significance of these events, and influences on how people perceive politicians. In this way, the agenda, perception and relationship between events can be controlled. It has been found that the strengthening of the role of the media in today's information wars facilitates the transition in relations between governments and the media from confrontation to collaboration.

Key words: information, data, knowledge, cognition, information war, information society, information and communication technologies.